

Łucja Reczek-Zymróż

<https://doi.org/10.26881/pwe.2022.55.11>

ORCID: 0000-0003-2487-7707

Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku

lucja.reczek@gmail.com

Tradycja czy nowoczesność – obraz współczesnego ojca dziecka w wieku wczesnoszkolnym. Raport z badań

Summary

Tradition or modernity – a picture of a contemporary early school-age child's father on the basis of empirical research

Family faces new challenges – a father does not have to maintain his family or gain and defend. The emotional contact is becoming the foundation. In the text of this article, the changes which were the consequence of the father's functioning were analysed: the model of a family, activities considered typical for fathers and mothers, caring and pedagogical activities undertaken by respondents. In the research carried out by means of a questionnaire (interview), 200 fathers (aged 30–50) of early school-age children participated. The research was done in Poland between 2018 and 2020. The results of the research indicate that the role of the father is changing, although often declaratively. In families, the focus of child care has shifted towards the father, and its main task is no longer to support the family materially. Undoubtedly, these changes determine the education of respondents, as well as – to a lesser extent – the age of fathers.

Keywords: father, fatherhood, family, early school age child

Słowa kluczowe: ojciec, ojcostwo, rodzina, dziecko w wieku wczesnoszkolnym

Wprowadzenie

Zakorzeniony od stuleci model rodziny, w którym ojciec pozostawał jedynym żywicielem rodziny, a matka sprawowała całodzienną opiekę nad potomstwem, współcześnie się zmienił. Ojciec przestał być panem domu, władza ojcowska rozumiana jako posłuch zaczęła słabnąć na rzecz przyjaźni i partnerstwa. Mężczyźni nie są już więc symbolem sędziego wymierzającego kary i będącego ostoją sprawiedliwości w domu, ale pełnią funkcję opiekuna i przewodnika we współczesnym świecie. Rola ojca koncentruje się na otwarciu dziecka na świat i wspomaganie go w procesie stawania się osobą. Dojrzewanie do ojcostwa to długotrwały i złożony proces. W trudnym zadaniu wychowania dzieci, które należy do istoty ojcostwa, istnieje konieczność uwzględnienia elementarnych zasad: ukochać swoje dziecko, mieć dla niego czas, prowadzić z nim rzeczywisty dialog, jasno ukazywać mu podstawowe zasady moralne oraz dawać dziecku przykład własnego życia.

Paradygmaty ojcostwa – tradycja i nowoczesność

Tradycyjny paradygmat dotyczący osoby ojca kreuje męskość jako siłę, sukces, prestiż społeczny oraz dominację. Emocje, takie jak strach i obawy, były głęboko ukrywane, traktowane jako przynależne kobiecie. W modelu tradycyjnej męskości nie były akceptowane słabość, płacz, rozterki i wrażliwość. Nie pozwalał na podporządkowanie czy słuchanie, ale preferowano w nim zarządzanie i rozkaz. Ojciec reprezentujący patriarchalny model charakterystyczny zarówno dla epoki preindustrialnej, jak i industrialnej wiedział lepiej, jak skutecznie oddziaływać wychowawczo. To w jego kompetencji było stosowanie kar, a ze strony dzieci należało się posłuszeństwo, miłość i opieka w starości. Niepodważalna pozycja samego mężczyzny jako żywiciela i głównego opiekuna rodziny była czymś oczywistym. Wystarczyło obserwować i stosować w życiu obowiązujący do tej pory model socjalizacyjny. Samo naśladowanie stanowiło gwarancję skuteczności, a zmiany pokoleniowe były nieznaczne. Wiedza o wychowaniu pochodziła od starszego pokolenia. Rola ojca ograniczała się głównie do zaspokajania potrzeb materialnych, wpływania na wybór drogi życiowej dzieci, edukacji, dyscyplinowania i wprowadzania ich w świat pozadomowy. Bezpośrednia troska o dziecko związana z opieką i karmieniem leżała w gestii matki (Jabłoński (red.) 2000).

Redefinicja tradycyjnie pojmowanej męskości oznaczała rezygnację z jednowymiarowej koncepcji płci zbudowanej na antynomii męskie–kobiece, wzmocnionej przez opozycje: rozum–uczucia, publiczne–prywatne, dominacja–podporządkowanie, instrumentalne–ekspresywne itd. Nowy paradygmat męskości wprowadza zasady partnerstwa i równości oraz komplementarności i akceptację androginii, na jego podstawie kwestionuje się wartościowanie różnic biologicznych, a także ograniczenie potencjału i możliwości mężczyzn przez stereotypy płciowe (Glover, Kaplan 2000). Nowi ojcowie uczestniczą w życiu dzieci od najwcześniejszych momentów. Role rodziców względem dziecka stają się wymienne, gdyż zakłada się, że ojcowie są równie kompetentni jak matki, więc mogą spełniać funkcje opiekuńcze. Nowe ojcostwo staje się sensualne, delikatne i łagodne. Pojawiają się czułość i głęboka emocjonalna więź z dzieckiem – wartości do tej pory stereotypowo przypisywane głównie matce. Pokazywanie swojego ojcostwa jest wręcz modne. Nowe postawy mężczyzn wobec rodzicielstwa wynikają ze wzrostu świadomości swojej roli w procesie wychowania i przejawiają się w czerpaniu satysfakcji z bycia ojcem, a w sytuacji rozpadu rodziny – domagania się praw do opieki nad dzieckiem (Bieńko 2018). Nowoczesny obraz ojca odnosi się do nowego paradygmatu męskości, który wyrósł na gruncie psychologii humanistycznej. Przyjmuje on, że każdy człowiek ma zdolności twórczego rozwoju, a partnerstwo oraz równość kobiet i mężczyzn są podstawą tworzenia nowego społeczeństwa. Nowy paradygmat daje ojcom szansę realizować się w rolach dotychczas zarezerwowanych dla matek. Mężczyzna androginiczny może się lepiej realizować, dysponując wzajemnie uzupełniającym się, a nie przeciwstawnym do kobiecości zestawem cech psychologicznych i kompetencji społecznych. Współczesny

obraz ojca jest zróżnicowany i stanowi trudne wyzwanie dla mężczyzn pragnących odnaleźć swoją życiową drogę w zmieniającym się świecie (Nowakowska 2008).

Przygotowanie do bycia ojcem zależy od wielu czynników, m.in. doświadczenia wyniesionego z domu rodzinnego, aktualnych doznań płynących z kontaktu z dzieckiem, etapu życia, wieku, aspiracji, wartości oraz pragnień. Ojcostwo to efekt złożonych relacji międzyludzkich, na które składają się zarówno zaopiekowanie dziecka, porzucenie go, jak i coraz częściej pozostawanie tylko ojcem biologicznym (dawca nasienia) bez łączących z dzieckiem więzów miłości rodzicielskiej (Eichelberger 1998).

Cechy współczesnego dobrego ojca, według badań Marii Trawińskiej, obejmują: okazywanie dzieciom zainteresowania i cierpliwości, wyrozumiałość, dbałość o warunki bytowe dzieci, spełnianie obowiązków zabezpieczających byt materialny, pomoc w kłopotach, obdarzanie dziecka miłością, ciepłem rodzinnym, serdecznością, umiejętność egzekwowania powinności, kontrolowanie, autorytet, dawanie dobrego przykładu, pewną surowość, dystans, rygor, które jednak nie wykluczają koleżeńskiego stosunku do dziecka, pogłębianie wiedzy pedagogicznej, poznawanie psychiki dziecka, przyjaźń, koleżeństwo, troskę o wykształcenie dzieci i o ich awans życiowy (Trawińska 1996). Dojrzałe ojcostwo kształtuje się poprzez oddziaływanie na siebie dziecka i ojca – obie strony wzajemnie się wychowują. Ojciec, towarzysząc swojemu dziecku w jego rozwoju, sam zmienia się i doskonali. Dziecko pomaga ojcu nie tylko stawać się lepszym, ale i bardziej odpowiedzialnym człowiekiem (Augustyn 2009). Stąd rodzi się pytanie, który model ojcostwa jest dobry, który wybrać i zastosować w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.

Rola ojca we współczesnej rodzinie

Nowy układ sił w rodzinie wiąże się z załamywaniem się sztywnego binaryzmu płci, którego podstawową oś wyznaczało przyporządkowanie mężczyzn do sfery publicznej, kobiet zaś – do prywatnej. Wydłużenie przeciętnego życia doprowadziło do przesunięcia porządku poszczególnych jego faz, co w wypadku kobiet okazało się demograficznym wyzwoleniem od „dożywotniego” macierzyństwa. W wyniku postępu technologicznego uległ zreformowaniu także tradycyjny wyznacznik kobiecego funkcjonowania – praca w gospodarstwie domowym. Kobiety mogły zatem zacząć się realizować w pracy zawodowej. Z kolei upowszechnienie się na masową skalę środków zapobiegania ciąży uczyniło z macierzyństwa wybór, nie konieczność. W obliczu nietrwałości instytucji małżeństwa pozostawanie w tradycyjnym układzie ról, gdzie mąż utrzymuje rodzinę, a żona zajmuje się domem i dziećmi, stawia kobiety w ryzykownym położeniu utraty zabezpieczenia finansowego w sytuacji rozpadu związku (Dzwonkowska-Godula 2015). Zwiększył się w tym okresie zakres występowania modelu partnerskiego, w którym małżonkowie tyle samo czasu poświęcają na pracę zawodową i w równym stopniu wykonują prace domowe oraz zajmują się dzieckiem (Kwak 2015).

Rodzina partnerska opiera się przede wszystkim na fundamencie emocjonalnym. W toku procesu indywidualizacji została ona oderwana od większości funkcji dotąd realizowanych przez zinstytucjonalizowane związki: prokreacyjnej, ekonomicznej, stratyfikacyjnej czy integracyjno-kontrolnej. Nie wiąże się w sposób konieczny z posiadaniem dzieci, nie jest niezbędna do zapewnienia partnerom ekonomicznych podstaw bytu. Uzasadnieniem jej istnienia staje się zatem to, co może zaoferować tworzącym ją osobom. Dzisiejsze związki opierają się zatem na swoistej wymianie emocjonalnej pomiędzy dwiema osobami, zakładającej równowagę wkładu każdej ze stron, z kolei jej zaburzenie może się stać uzasadnioną przyczyną zakończenia relacji. Sytuacja mężczyzn w tym układzie jest bardziej skomplikowana niż w przypadku kobiet. Mężczyźni niewiele zyskali na przekształceniu tradycyjnego układu sił w rodzinie w kierunku bardziej egalitarnego modelu relacji. Postulowana wolność członków rodziny dla mężczyzn oznacza nowe obowiązki przy równoczesnym podtrzymaniu dotychczasowych. Aktualna pozostaje zatem męska rola zawodowa, ponieważ zachowanie niezależności ekonomicznej z definicji zakłada pracę obojga partnerów, ale zaczyna jej towarzyszyć także konieczność przejęcia części domowych obowiązków oraz aktywnego włączenia się w opiekę nad dziećmi. Model „nowego ojcostwa” opartego na emocjach oraz bliskości, czyli atrybutach wcześniej wiązanych z postacią matki, prowadzi do zaniku ścisłego podziału na kobiece i męskie zadania rodzicielskie. Współcześnie dominuje pogląd, że mężczyźni mogą – a nawet powinni – wykonywać dokładnie te same czynności pielęgnacyjne, opiekuńcze bądź wychowawcze co kobiety. Od nowego ojca wymaga się szczególnie dużo: przede wszystkim rosną oczekiwania jego partnerki, wzrastają także potrzeby samego dziecka, nie maleją roszczenia społeczne, co jest związane z propagowaniem nowego podejścia przez media i ze stopniowym przenikaniem nowego modelu ojca do świadomości społecznej (Dzwonkowska-Godula 2015).

Nowoczesne podejście do roli ojca wyznacza trend w kierunku zaangażowanych i aktywnych ojców wolnych od stosowania rygoru i stanowczości. Zmiany, które nastąpiły, kreują inny wizerunek ojca, przede wszystkim nieograniczającego się do zapewniania środków materialnych rodzinie, ale opierającego się na silnej i głębokiej więzi emocjonalnej z dzieckiem oraz zaangażowaniu mężczyzny w opiekę i wychowanie potomstwa. Cechy miękkie do niedawna kojarzone z kobietą, czyli serdeczność, wyrozumiałość, cierpliwość i troska – obecnie przynależą nowym ojcom, w przeciwieństwie do chłodu emocjonalnego i surowości przypisanych twardej ojcowskiej ręce. Integracyjna rola matki i przystosowawcza ojca coraz częściej się przenikają (Williams 2008).

Rola ojca obejmuje wiele aspektów: prawny, biologiczny, duchowy oraz pedagogiczny. Aspekt prawny koncentruje się na realizacji kodeksu rodzinnego i uwzględnia uznanie dziecka przez ojca, sądowe ustalenie ojcostwa. Aspekt biologiczny przekracza aspekt fizycznego współżycia na rzecz *actus humanus*. Aspekt duchowy reprezentowany w teologii chrześcijańskiej dotyczy roli ojca w chrześcijańskiej rodzinie, w której panują czułość, wierność i przebaczenie. Ojciec wraz z matką zaspokaja potrzeby materialne i duchowe, przekazuje zasady wiary, ewangelizuje dzieci, włącza w życie kościoła, służy radą w wyborze zawodu, szanuje ewentualne powołanie. W wersji chrześcijańskiej

to odpowiedzialność za począte życie, czyli wychowanie dziecka w duchu wiary oraz bycie dla niego wzorem dojrzałego chrześcijanina (Jan Paweł II 1983). Aspekt pedagogiczny obejmuje przygotowanie dziecka do życia w społeczeństwie, sprawowanie nad nim opieki, wychowanie, zapewnienie warunków materialnych i umożliwienie rekreacji (Sosnkowski 2011; Bartosiak 2017). Pomoc ojca w nauce szkolnej, tworzenie życzliwej atmosfery domowej, dążenie do dialogu z dzieckiem, wspólne poznawanie i odkrywanie wiedzy w różnych formach socjalizacyjnych i wielorakich formach spędzonego czasu z dzieckiem przynoszą pozytywne motywacje nie tylko wychowawcze, ale i edukacyjne. W obszarze kształtowania u dziecka potrzeby osiągnięć zasadniczy wpływ mają trzy paradygmaty w codziennych zachowaniach ojcowskich. Po pierwsze zwraca on uwagę w procesie socjalizacyjno-wychowawczym, by dziecko w swoich czynnościach zadaniowych, edukacyjnych wykonywało je jak najlepiej, dążyło do ciągłego doskonalenia swoich umiejętności, w tym także edukacyjnych. Po drugie dbałość rodziców, szczególnie ojca, aby wykonywane czynności były realizowane samodzielnie, bez wyręczania przez rodziców bądź starsze rodzeństwo w pracach domowych, szkolnych i innych. Po trzecie świadome zachowanie ojca w różnych sytuacjach domowych, motywowanie dziecka do nauki szkolnej oraz podnoszenia jego aktywności poznawczej w różnych dziedzinach życia. Wypełnianiu tych trzech paradygmatów sprzyjają także cechy ojca, takie jak: konsekwencja, życzliwość, adekwatne i racjonalne wymagania oraz umiejętna komunikacja werbalna i niewerbalna z dzieckiem. Wysoki poziom aspiracji u dziecka kształtuje także postawa właściwej opiekuńczości względem dziecka, podmiotowe traktowanie jego osoby przez ojca, demokratyczne i serdeczne stosunki między ojcem i dzieckiem, a także znacząca rola ojca w rodzinie (Oskiewicz 2012).

Dobry ojciec uczestniczy w życiu dziecka: bawi się, rozmawia, słucha, spędza z nim wolny czas, pokazuje i tłumaczy świat, okazuje uczucia, zapewnia bezpieczeństwo fizyczne i emocjonalne, a także zaspokaja potrzebę przynależności, czyli afiliacji. Dostarczając potomkowi wielości doznań, pozwala mu się rozwijać, odkrywa jego zdolności, pokazuje dziecku sposób funkcjonowania (Krzysteczko 2000). Dobry ojciec interesuje się dziećmi, utożsamia się z nimi, jest wzorem postępowania. Akceptuje świat dziecka, pogłębia z nim kontakt, potrafi mówić o własnych słabościach, przyjmować poglądy, które nie są kopią jego opinii, dba o właściwe relacje oparte na serdeczności, otwartości i dostępności. Ojciec odpowiada za kształtowanie płciowości i rozwój psychoseksualny dzieci. Syn uczy się, jak się odnosić do kobiet, córka przyswaja wiedzę na temat szacunku do siebie. Dobry ojciec, obecny w życiu dziecka w wymiarze fizycznym i psychicznym, zna wszystkie obszary jego funkcjonowania, czyli szkołę, marzenia, zainteresowania i rówieśników. Jest wsparciem i autorytetem, daje możliwość bycia samodzielnym. Przeciwnieństwem jest ojciec nieobecny, słaby, „trujący” (Braun-Gałkowska 2001). Stosowanie przez ojców surowych metod wychowawczych opartych na karach sprawia, że dzieci stają się nazbyt uległe, a przyswojone normy postępowania są powierzchowne (Pospiszyl 2007). Ojcowie posiadający doświadczenia związane z dobrym relacjami ze swoimi własnymi ojcami lepiej sobie radzą z problemami, mają poczucie satysfakcji życiowej, ich niższy poziom

lęku jest efektem silnej więzi z ojcem, a ukształtowanie męskiej tożsamości nie zależy od jaskrawości cech męskich, ale od bliskości i serdeczności. Wiedza na ten temat pozwala mocniej zaangażować się ojcom w wychowanie dzieci (Kancelaria Senatu... 2013). Do zasadniczych wartości, które wnosi ojciec w wychowanie dzieci, należą m.in.: wspieranie emocjonalne matki, wprowadzanie dziecka w rzeczywistość zewnętrzną oraz pobudzanie ciekawości. Ojciec tłumaczy, odpowiada na pytania, zapewnia poczucie bezpieczeństwa w wychodzeniu ku światu, wskazuje obszar wartości, które reprezentuje. Jest dla chłopców prawozorem męskości, a dla dziewcząt pierwszym mężczyzną, który pokazuje, jak należy odnosić się do kobiet (Poznańska 2003).

Współczesny mężczyzna pełni rolę ojca na dwa sposoby: bezpośrednio i pośrednio. Bezpośrednio – uczestnicząc w życiu dziecka i stosując odpowiednie oddziaływanie wychowawcze. Pośrednio – tworząc właściwą relację z matką dziecka, opartą na udzielaniu jej moralnego wsparcia, które buduje autorytet u dziecka. Obecnie dominuje rozwojowa koncepcja roli ojca, która charakteryzuje się wrażliwością, przyjaźnią i czułym współtowarzyszeniem dziecku w jego rozwoju, chociaż warto zaznaczyć, że każdy mężczyzna wypracowuje własny model funkcjonowania w rodzinie, który jest uwarunkowany wieloma czynnikami (Tanaś, Welskop 2018).

Cechy ojcowskiej miłości

Wizerunki współczesnego mężczyzny są różnorodne, poczynając od osoby nieobecnej, podejmującej trud utrzymania rodziny, wykonującej pracę zawodową często daleko od domu, po ojca przejmującego opiekę nad dzieckiem. To również ojciec, który odszedł od rodziny (rozwód), a jego kontakty ograniczają się do płacenia alimentów. Może to być także ojciec, którego pozycja w związku z większym znaczeniem kobiet w sferze ekonomicznej została zachwiana, jest zagubiony i niepewny, choć w powszechnym mniemaniu z jednej strony ma być silny i ambitny, z drugiej natomiast czuły oraz wrażliwy. W końcu mężczyzna może też przybrać zaangażowaną postawę – towarzyszyć partnerce podczas porodu, troszczyć się o sprawy dzieci. To również człowiek walczący po rozwodzie o prawo uczestniczenia w wychowaniu potomstwa (Dudak 2016). Ponadto występują również modele ojcostwa: świadomego i odpowiedzialnego (w przemyślany i zaplanowany sposób uczestniczący w wychowaniu i opiece), pragmatyczny (dominacja funkcji materialnej i kariery zawodowej), nieobecnego emocjonalnie (zapewnienie przyzwoitych warunków materialnych, brak zaangażowania w opiekę i wychowanie) (Pietkiewicz 1997). Te wizerunki są odzwierciedleniem okazywania miłości ojcowskiej, która zakłada spełnianie przez dziecko określonych zadań, wymagalność realizowania oczekiwań, krytycyzm obejmujący ocenianie zachowania dziecka oraz zanikanie, czyli stopniowe osłabianie uczuć ojcowskich, gdy dziecko osiągnie pełną dojrzałość. Miłość ojcowska różni się od matczynej, jest bowiem rezultatem społecznego uczenia się. Kontrowersyjne twierdzenie, że ojciec nie kocha dziecka tylko dlatego, że jest, ale kocha „pod jakimś warunkiem”, ma wielu przeciwników,

szczególnie w sytuacji gdy mężczyźni wypowiadają się, że są w ciąży, będą rodzic i czują się związani emocjonalnie ze stanem partnerek. Miłość ojca jest dla dziecka niejako inspiracją i skłania do pracy nad sobą (Kozak 2006). Mądry ojciec powinien dać dziecku maksimum niezależności, wspierać poczucie własnej wartości oraz umożliwić znalezienie własnego miejsca w środowisku rodzinnym i społecznym. Miłość ojcowska różni się od miłości matki, lecz bywa dla dziecka nie mniejszym źródłem radości i szczęścia (Kwak 2015). Jest wymagająca, opiera się na realizowaniu oczekiwań ojcowskich przez dziecko. Warunkowość takiej miłości uwzględnia stosowanie nagród i kar oraz wycofywanie wsparcia emocjonalnego, kiedy dziecko nie postępuje według ustalonych norm. Ojciec uosabia świat myśli, dyscypliny, obowiązków, podróży, a nie wszechobecną miłość i opiekę. Mężczyźni mają skłonność do typizacji zachowania ze względu na płeć – starają się wdrukować dzieciom pewne wzory i przekonania, które sami reprezentują, zachęcają i wzbudzają u dzieci chęci zdobywania sukcesów i adaptacji do nowego otoczenia (Pospiszyl 2007).

Ojciec zaangażowany w opiekę i wychowanie dzieci: przygotowuje je do uczestnictwa w kulturze, zabezpiecza je materialnie, wprowadza w świat wartości ogólnoludzkich, ofiarowuje im swoją pomoc, utrzymuje częste kontakty z nauczycielami w szkole dzieci, tworzy warunki i współuczestniczy wraz z dzieckiem w procesie nabywania informacji z różnych dziedzin życia społecznego, kulturalnego, technicznego, stosuje określone systemy nagród, takich jak: aprobata i uznanie, pochwała słowna, objawy serdeczności, nagrody rzeczowe, pieniężne, przyjemności i dodatkowe atrakcje, w relacjach z dziećmi okazuje takie uczucia jak: miłość, serdeczność, stwarza dziecku możliwości realizowania różnych form spędzania czasu wolnego, współuczestniczy w wypełnianiu obowiązków domowych, w relacjach z kobietą – matką znajduje się w układzie partnerskim (Sosnkowski 2011).

Metodologiczne podstawy badań własnych

Przedstawione wyniki stanowią fragment szerszych badań. Problem główny został zawarty w pytaniu: Jaka jest rola ojca w życiu dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Problemy szczegółowe obejmowały odpowiedzi na pytania:

- Jaki model rodziny reprezentują badani ojcowie najmłodszy i najstarszy wiekiem?
- Jakie czynności ankietowani uznają jako typowe dla ojców i dla matek według najmłodszych i najstarszych wiekiem respondentów?
- Jaką rolę pełnił ojciec w rodzinach badanych?
- Jakie czynności opiekuńcze i wychowawcze podejmują badani ojcowie dzieci w wieku wczesnoszkolnym?
- Jakie różnice dotyczące procesu wychowania występują w domu rodzinnym i obecnie w opiniach ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym?

Zmienna niezależna w postaci wieku ankietowanych wyznaczyła kierunek analizy. Realizacja postępowania badawczego przebiegała dwuetapowo. Etap pierwszy stanowiło opracowanie koncepcji badań, która obejmuje m.in. dobór metody. W niniejszej pracy

zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z typową dla niej techniką badawczą, jaką jest wywiad, jako narzędzie wykorzystano kwestionariusz wywiadu. Arkusz kalkulacyjny Open Office w wersji 4.1.7 umożliwił projektowanie i analizowanie danych uzyskanych od respondentów.

W badaniach sondażowych wzięło udział ogółem 200 ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Respondentów dobrano celowo, tworząc grupę badawczą. Badania przeprowadzono w latach 2018–2020 w Polsce.

Wywiad został przeprowadzony wśród 200 respondentów, w tym: 124 z wielkich miast oraz 76 z miast średniej wielkości. Przedziały wiekowe badanych rozłożyły się następująco: 25–35 lat – 27, 36–45 lat – 152 oraz 46–55 lat – 21. Grupa 89 ankietowanych posiadała wykształcenie wyższe, 75 średnie i 36 zawodowe/podstawowe. Zdecydowanie najwięcej respondentów miało 2 dzieci – 128, 1 dziecko – 34, 2 i więcej – 34, a 4 ojców nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Warunki materialne rodzin w zdecydowanej większości respondenci określili jako dobre – 148, grupa 45 ankietowanych oceniła je jako bardzo dobre, a 1 jako niewystarczające; 6 ankietowanych nie zamieściło takiej informacji.

Analiza wyników badań

Przedstawiona analiza materiału badawczego koncentruje się na wynikach uzyskanych od najmłodszych i najstarszych wiekiem ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym, które mają wskazać rozbieżności wynikające z różnic pokoleniowych.

Model rodziny (tab. 1), który realizują współcześni ojcowie poddani badaniu, wskazuje, że o wiele częściej niż najmłodszy ankietowany (66,67%) najstarsi wiekiem respondenci z wykształceniem średnim i wyższym deklarowali, że wszystkie obowiązki wykonują wspólnie (80%), a liczba dzieci nie różnicowała wyników badań w tym zakresie. Najmłodszy ojciec w przedziale 25–35 lat głównie zajmuje się pracą zawodową (33,33%), natomiast partnerki domem, wskazując tym samym, że tradycyjny podział ról w rodzinie nie jest obcy młodemu pokoleniu mężczyzn. Są to głównie ankietowani z wykształceniem zawodowym i jednym dzieckiem. Natomiast najstarsi respondenci rzadko (13,33%) utrzymują rodzinę finansowo, natomiast – co bardzo ciekawe – żaden z nich nie wskazał partnerki/żony jako osoby, której przypisane są obowiązki domowe, co przeczy tezie, że zmiana funkcjonowania ojców w rodzinie polegająca na odwróceniu ról przypisana jest najmłodszemu pokoleniu rodziców. Znamienne okazało się wykształcenie ankietowanych we wskazywaniu modelu rodziny realizowanego przez badaną populację ojców. Wyższe wykształcenie jest zmienną, która w znacznym stopniu decyduje o poglądach badanej populacji ojców, stanowi bazę do zyskiwania świadomości o partnerskim funkcjonowaniu członków rodziny.

Na pytanie, czy model rodziny odpowiada ankietowanej grupie ojców – obie grupy respondentów: najmłodszy (85,71%) i najstarsi (86,67%) odpowiedziały twierdząco (tab. 2). Częściowo istniejący podział ról w rodzinie akceptują głównie ojcowie z dwojgiem dzieci.

Tabela 1. Modele rodziny reprezentowane przez ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym

Wyszczególnione kryteria	Modele rodziny			
	ja zajmuję się pracą zawodową (%)	żona/partnerka domem (%)	wszystko robimy wspólnie (%)	inny (%)
Wiek				
25–35	33,33	23,81	66,67	0,00
36–40	29,07	16,28	66,28	3,49
41–45	22,73	15,15	72,73	4,55
46–50	13,33	0,00	80,00	6,67
Wykształcenie				
zawodowe	52,78	13,89	44,44	2,78
średnie	22,67	14,67	76,00	2,67
wyższe	20,22	16,85	74,16	4,49
Liczba dzieci				
1	32,35	11,76	70,59	0,00
2	26,56	17,97	69,53	4,69
3	23,53	11,76	70,59	2,94

Źródło: badania własne.

Tabela 2. Zgoda ojców na model obowiązujący w rodzinie respondentów

Wyszczególnione kryteria	Zgoda ojców na model rodziny		
	tak (%)	nie (%)	częściowo (%)
Wiek			
25–35	85,71	4,76	9,52
36–40	87,21	1,16	10,47
41–45	92,42	0,00	6,06
46–50	86,67	6,67	6,67
Wykształcenie			
zawodowe	88,89	2,78	8,33
średnie	90,67	0,00	8,00
wyższe	88,76	2,25	7,87
Liczba dzieci			
1	94,12	2,94	0,00
2	87,50	0,78	11,72
3	91,18	2,94	2,94

Źródło: badania własne.

Akceptacja modelu rodziny jest wypadkową wielu czynników, m.in. tradycji wyniesionych z domu rodzinnego i powielania wzorców zachowań rodziców. Czynności typowe dla ojców i matek stały się przedmiotem kolejnego pytania.

Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić (tab. 3), że zabawa z dzieckiem dla najmłodszej grupy badanych ojców jest aktywnością, którą uznają o wiele częściej jako typową (19,05%) niż ojcowie między 46. a 50. rokiem życia (6,67%). Wskazuje to zmianę mentalności najmłodszego pokolenia mężczyzn, którzy deklarują (w dalszych badaniach), że takie czynności podejmują stosunkowo często. Dla najmłodszej populacji badanych ojców z wykształceniem średnim i dwojgiem dzieci aktywność fizyczna z dzieckiem jest naturalna (9,52%), co wydaje się oczywiste choćby ze względu na ich wiek. Najstarsi ankietowani nie odbiegają znacząco pod względem tych preferencji. Warto zauważyć, że odrabianie z dziećmi lekcji dla obu grup (szczególnie dla najstarszych respondentów) staje się czynnością bardziej typową niż przeprowadzanie remontów w domu, praca zawodowa czy zarabianie pieniędzy. Świadczy to o przewartościowaniu czynności uznawanych za typowe dla populacji ojców. Wykształcenie wyższe niewątpliwie różnicuje uzyskane wyniki badań. Po raz kolejny poziom wykształcenia pozwala na modyfikację postaw, decyduje o otwartości na pojawiające się zjawiska społeczne.

Tabela 3. Czynności typowe dla ojca w opiniach ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym

Wyszczególnione kryteria	Czynności typowe dla ojca					
	aktywność ruchowa, sportowa (%)	zabawa (%)	zapewnienie bytu materialnego (%)	odrabianie lekcji (%)	praca zawodowa (%)	remonty, naprawy (%)
Wiek						
25–35	9,52	19,05	4,76	9,52	0,00	4,76
36–40	12,79	8,14	11,63	3,49	4,65	5,81
41–45	15,15	10,61	10,61	9,09	12,12	4,55
46–50	6,67	6,67	6,67	13,33	0,00	0,00
Wykształcenie						
zawodowe	5,56	5,56	16,67	5,56	5,56	2,78
średnie	17,33	10,67	8,00	6,67	8,00	6,67
wyższe	10,11	11,24	8,99	6,74	4,49	5,62
Liczba dzieci						
1	11,76	14,71	11,76	2,94	0,00	0,00
2	13,28	9,38	10,94	8,59	6,25	6,25
3	8,82	5,88	5,88	2,94	11,76	8,82

Źródło: badania własne.

Czynności typowe dla matek (tab. 4) według obu grup wiekowych badanych ojców to gotowanie (najmłodszy ojcowie – 28,57%, najstarsi – 26,67%), co przeczy tezie o gruntownej zmianie mentalności mężczyzn dotyczących podziału obowiązków w rodzinie. Opieka nad dziećmi według najmłodszego pokolenia ojców (9,52%) także jest przypisana matce, a najstarsi ojcowie (26,67%) mimo poprzedniej deklaracji, że wszystko robią wspólnie, częściej wskazują tę aktywność jako typowo kobiecą. Sprzątanie według znaczącej liczby ojców pomiędzy 46. a 50. rokiem życia również jest czynnością postrzeganą jako przynależna kobietom. Wprawdzie potwierdzenie znajduje teza, że wykształcenie zmienia spojrzenie mężczyzn na ich role w rodzinie, ponieważ ojcowie z wykształceniem wyższym najrzadziej wskazywali te czynności jako typowe dla matek, ale nie pozwala na uznanie, że zmiany w postrzeganiu roli kobiet w rodzinie uległy radykalnej zmianie.

Tabela 4. Czynności typowe dla matki w opiniach ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym

Wyszczególnione kryteria	Czynności typowe dla matki					
	opieka (%)	gotowanie (%)	sprzątanie (%)	dbanie o dom (%)	żadne (%)	nauka z dziećmi (%)
Wiek						
25–35	9,52	28,57	9,52	9,52	4,76	9,52
36–40	18,60	15,12	6,98	11,63	5,81	2,33
41–45	21,21	13,64	12,12	9,09	7,58	7,58
46–50	26,67	26,67	20,00	0,00	13,33	0,00
Wykształcenie						
zawodowe	16,67	22,22	11,11	8,33	5,56	0,00
średnie	25,33	21,33	10,67	6,67	6,67	10,67
wyższe	14,61	11,24	7,87	11,24	8,99	1,12
Liczba dzieci						
1	17,65	5,88	8,82	8,82	5,88	2,94
2	20,31	21,09	12,50	8,59	7,81	3,91
3	11,76	11,76	0,00	11,76	8,82	8,82

Źródło: badania własne.

Różnice pokoleniowe badanej populacji ojców, jak pozwalają stwierdzić uzyskane wyniki badań, nie warunkowały w istotny sposób deklaracji respondentów zakresie ról pełnionych przez ojców respondentów. W rodzinach obu grup, to jest najmłodszych i najstarszych respondentów (tab. 5), najczęściej ojciec utrzymywał finansowo rodzinę (38,10% wobec 40,00%), nie będąc jednocześnie zbyt często osobą decyzyjną. Rzadko uczestniczył w wychowaniu dzieci. Wykształcenie respondentów różnicowało te opinie. Ankietowani rodzice z wykształceniem zawodowym i średnim najczęściej wskazywali na obraz ojca jako głowy rodziny zapewniającej jej dobra materialne.

Tabela 5. Role pełnione przez ojców respondentów w domach rodzinnych

Wyszczególnione kryteria	Role pełnione przez ojców				
	głowa rodziny (%)	praca/ utrzymanie rodziny (%)	uczestniczenie w wychowaniu (%)	nieuczestniczenie w wychowaniu (%)	autorytet (%)
Wiek					
25–35	14,29	38,10	9,52	0,00	4,76
36–40	10,47	41,86	3,49	5,81	10,47
41–45	15,15	48,48	4,55	3,03	6,06
46–50	13,33	40,00	6,67	6,67	6,67
Wykształcenie					
zawodowe	13,89	50,00	2,78	2,78	5,56
średnie	18,67	48,00	6,67	4,00	9,33
wyższe	6,74	37,08	7,87	4,49	6,74
Liczba dzieci					
1	8,82	41,18	11,76	2,94	2,94
2	12,50	42,97	4,69	5,47	10,16
3	17,65	41,18	8,82	0,00	2,94

Źródło: badania własne.

Czynności opiekuńcze i wychowawcze (tab. 6), które współcześni ojcowie dzieci w wieku wczesnoszkolnym, zarówno najmłodszy, jak i najstarsi wiekiem, z wykształceniem średnim i wyższym najczęściej podejmują, to wspólna zabawa z dziećmi oraz pomoc w nauce – tym samym uznają oni, że nie są ojcami, których pamiętają ze swojego dzieciństwa. Znaczące różnice pokoleniowe wystąpiły w opiniach ankietowanych dotyczących codziennego odrabiania zadań domowych. Najstarsi respondenci rzadko podejmują tę aktywność z dziećmi, przerzucając ją na barki matek (w tym przypadku na tę rolę kobiet najczęściej wskazywali ankietowani z wykształceniem średnim i wyższym). Najmłodszy respondenci częściej kierunkują dzieci w nauce, tym samym wpływając na ich drogę szkolną. Dla obu grup zapewnienie dobrobytu materialnego nie stanowi priorytetu (szczególnie dla ojców z wykształceniem wyższym i trójgiem dzieci).

Główne różnice (tab. 7), które wskazali najmłodszy respondenci przy porównaniu domów/rodzin współczesnych i zapamiętanych z dzieciństwa, to większa ilość czasu poświęcanego dzieciom oraz swoboda panująca w rodzinie. Rzadziej te zmiany zauważają ojcowie pomiędzy 46. a 50. rokiem życia.

Tabela 6. Czynności opiekuńcze i wychowawcze podejmowane przez ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym

Wyszczególnione kryteria	Czynności opiekuńcze i wychowawcze podejmowane przez ojców						
	zabawa (%)	codzienne odrabianie lekcji (%)	pomoc w nauce (%)	transport do/ze szkoły (%)	ukierunkowanie dotyczące zdobycia wykształcenia (%)	wspólne spędzanie czasu (%)	zapewnienie bytu materialnego (%)
Wiek							
25–35	23,81	23,81	19,05	4,76	9,52	14,29	14,29
36–40	19,77	23,26	16,28	9,30	9,30	6,98	11,63
41–45	21,21	16,67	19,70	21,21	13,64	13,64	4,55
46–50	20,00	13,33	20,00	6,67	20,00	13,33	13,33
Wykształcenie							
zawodowe	11,11	8,33	16,67	2,78	2,78	2,78	16,67
średnie	22,67	20,00	16,00	10,67	20,00	10,67	12,00
wyższe	22,47	23,60	17,98	16,85	7,87	13,48	5,62
Liczba dzieci							
1	20,59	14,71	14,71	11,76	11,76	11,76	8,82
2	22,66	22,66	17,19	10,94	11,72	10,16	11,72
3	11,76	14,71	14,71	17,65	11,76	8,82	0,00

Źródło: badania własne.

Tabela 7. Różnice dotyczące procesu wychowania w domu rodzinnym i obecnie w opiniach ojców dzieci w wieku wczesnoszkolnym (kw. wywiadu)

Wyszczególnione kryteria	Różnice dotyczące procesu wychowania				
	więcej czasu dla dzieci (%)	niczym/ prawie niczym (%)	większa swoboda (%)	podział obowiązków między rodzicami (%)	zmiana stylu życia (%)
Wiek					
25–35	28,57	19,05	14,29	0,00	0,00
36–40	20,93	18,60	24,42	6,98	8,14
41–45	22,73	13,64	12,12	10,61	9,09
46–50	13,33	13,33	6,67	6,67	6,67

Wyszczególnione kryteria	Różnice dotyczące procesu wychowania				
	więcej czasu dla dzieci (%)	nieczym/ prawie nieczym (%)	większa swoboda (%)	podział obowiązków między rodzicami (%)	zmiana stylu życia (%)
Wykształcenie					
zawodowe	22,22	22,22	19,44	2,78	8,33
średnie	18,67	16,00	21,33	4,00	6,67
wyższe	23,60	16,85	12,36	11,24	7,87
Liczba dzieci					
1	20,59	38,24	14,71	5,88	2,94
2	21,88	12,50	19,53	7,81	8,59
3	20,59	14,71	8,82	5,88	8,82

Źródło: badania własne.

Podsumowanie i wnioski z badań

Zasadniczym celem badań podjętych przez autorkę niniejszego opracowania było poznanie roli ojca w życiu dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Analiza materiału badawczego pozwala stwierdzić, że model rodziny, który realizuje większość młodych ojców, to wspólne wykonywanie obowiązków domowych, natomiast 1/3 respondentów (głównie z wykształceniem zawodowym) kontynuuje tradycję polegającą na typowym podziale obowiązków w rodzinie: mężczyzna utrzymuje rodzinę, kobieta zajmuje się domem. Ten stan warunkują różnorodne czynniki, ale niewątpliwie aspekt ekonomiczny stanowi zasadniczą przyczynę „pozostawania kobiet w domu”. Matka jest w naturalny sposób zaangażowana w opiekę nad niemowlęciem, a o zarobki troszczy się mężczyzna. Inny model reprezentują najstarsi wiekiem respondenci z wykształceniem wyższym. Zdecydowana większość z nich wskazuje, że podział obowiązków w rodzinie jest równy, a niewielki procent wymienia siebie jako żywiciela rodziny. Obie badane grupy ojców podkreślają, że model, który realizują w rodzinach, jest ich wyborem.

Typowe czynności, zdaniem najmłodszej grupy badanych ojców, koncentrują się na zabawie z dziećmi, rzadziej na aktywności sportowej oraz odrabianiu z nimi lekcji. Zapewnienie bytu rodzinie oraz praca zawodowa nie są uznawane jako zajęcia typowe dla mężczyzny w rodzinie. Czynności wskazywane jako przypisane matkom to głównie gotowanie (wskazywane najczęściej przez respondentów z wykształceniem zawodowym i średnim oraz z dwojgiem dzieci), rzadziej opieka i sprzątanie – podkreślane głównie przez starsze pokolenie mężczyzn z wykształceniem średnim i dwojgiem dzieci. Role,

jakie pełnili ojcowie badanej populacji, koncentrowały się według obu grup na pracy zawodowej pozwalającej utrzymać rodzinę. Rzadziej uznawali ojców za głowę rodziny, byli również w zasadzie zgodni, że nie uczestniczył on w wychowaniu dzieci. Różnice, jakie obserwują badani ojcowie w rodzinach dawniej i dziś, to „zasadniczo większa ilość czasu poświęcanego dzieciom” – jak najczęściej podkreślali najmłodszy respondenci. „Prawie niczym” odpowiadali najmłodszy ojcowie z wykształceniem zawodowym i jednym dzieckiem w rodzinie. Codzienne odrabianie zadań domowych z dziećmi również jest bliższe młodszemu pokoleniu ojców z wykształceniem średnim i wyższym.

Współcześni ojcowie z obu grup (z wykształceniem średnim i wyższym) najczęściej podejmuje zabawę z dziećmi oraz pomagają im w nauce w ramach aktywności wychowawczej i opiekuńczej. Warto uświadamiać ojcom fakt, że uczestnictwo w zabawach wzmacnia nie tylko rozwój intelektualny, fizyczny i społeczny dzieci, ale także służy wzmocnieniu emocjonalnych więzów z rodzicem.

Literatura

- Augustyn J. (2009), *Ojcostwo. Aspekty pedagogicznej i duchowe*. Kraków, Wydawnictwo WAM.
- Bartosiaś Ł. (2017), *Postawy ojcowskie w środowisku wiejskim*. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bieńko M. (2018), *Rola ojca w procesie „przedłużonego dorastania” dzieci*. „Roczniki Nauk Społecznych”, 2.
- Braun-Gałkowska M. (2001), *Być ojcem*. W: D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*. Lublin, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Dudak A. (2016), *Wizerunek współczesnego mężczyzny w roli ojca*. W: E. Ogrodzka-Mazur, G. Błachut, T.B. Chmiel (red.), *Współczesne ojcostwo. Konteksty kulturowe, pedagogiczne i prawne*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Dzwonkowska-Godula K. (2015), *Tradycyjnie czy nowocześnie. Wzory macierzyństwa i ojcostwa w Polsce*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Eichelberger W. (1998), *Zdradzony przez ojca*. Warszawa, Wydawnictwo Drzewo Babel.
- Glover D., Kaplan C. (2000), *Genders. The New Critical Idiom*. London–New York, Routledge.
- Jabłoński S. (red.) (2000), *Ojciec*. Poznań, Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Jan Paweł II (1983), *Adhortacja Apostolska. Mężczyzna w rodzinie i społeczeństwie*. Poznań, Wydawnictwo Familiaris Consortio.
- Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji (2013), *Rola ojca i postawy Polaków wobec ojcostwa w świetle badań społecznych*. Warszawa, Kancelaria Senatu.
- Kozak E. (2006), *Ikona współczesnego ojcostwa*. „Edukacja i Dialog”, 9.
- Krzysteczko H. (2000), *Pomoc w dojrzewaniu do miłości, małżeństwa i rodziny*. Katowice, Wydawnictwo Powiernik Rodzin.
- Kwak A. (2015), *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* W: I. Taranowicz, S. Grotowska (red.), *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Wrocław, Oficyna Wydawnicza Arboretum.

- Nowakowska A. (2008), *Kryzys męskości czy konflikt mężczyzny – utrata czy wyzwolenie*. W: A. Radomski, B. Truchlińska, *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Ośkiewicz W. (2012), *Rola ojca w oddziaływaniach wychowawczych dziecka w rodzinie*. „Pedagogika Rodziny”, 2/3.
- Pietkiewicz B. (1997), *Powrót taty*. „Polityka”, 38.
- Pospiszyl K. (2007), *Ojciec a wychowanie dziecka*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Poznańska M.W. (2003), *Ojciec, ojcostwo i rola ojca w wychowaniu*. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Sosnkowski T. (2011), *Ojciec we współczesnej rodzinie*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Tanaś V., Welskop W. (2018), *Rodzina w społeczeństwie konsumpcyjnym*. Łódź, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu.
- Trawińska M. (1996), *Rodziny niepełne i wielodzietne*. Warszawa, Wydawnictwo Centrum Rozwoju Służb Socjalnych.
- Williams S. (2008), *What Is Fatherhood? Searching for the Reflexive Father*. „Sociology”, 42(3).
- Witczak J. (1987), *Ojcostwo bez tajemnic*. Warszawa, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.